

ELIAS ROGENT I BARCELONA

ARQUITECTURA, PATRIMONI I RESTAURACIÓ

Ramon Dilla Martí
Maria Torras Freixa (eds.)

UBe

Sumari

PÒRTIC

JOAN ELIAS, Salutació.....	11
JOSEP MARIA TURULL, Redescobrint Elias Rogent.....	13
MARTÍ PUJOL, Elias Rogent, gran arquitecte de Barcelona.....	15
SALVADOR GARCÍA FORTES, El llegat d'Elias Rogent a la Universitat de Barcelona. La preservació de l'Edifici Històric	17

INTRODUCCIÓ

RAMON DILLA MARTÍ, La Barcelona d'Elias Rogent.....	21
---	----

ARQUITECTURA

JORDI SANS, El mètode de disseny d'Elias Rogent. La necessitat d'una anàlisi des del marc del mètode tipològic	43
CÒSSIMA CORNADÓ, ESTEFANIA MARTÍN, L'edifici plurifamiliar d'habitatges d'Elias Rogent a l'Eixample de Barcelona.....	59
MARIBEL ROSSELLÓ, La casa Almirall: la sistematització constructiva de l'arquitectura d'habitatges al segle XIX.....	75
JOAN MOLET I PETIT, El Seminari Conciliar de Barcelona i els mètodes de composició arquitectònica del segle XIX	103
MARIOLA BORRELL ESCUDÉ, Bernardí Martorell i Puig. Autor del saló d'actes, la reixa i la façana del Seminari Conciliar de Barcelona.....	119
GUILLEM CAÑAMERAS VALL, VANESSA MARTÍN NICOLÁS, Francisco de Paula del Villar y Lozano: l'altar major de Santa Maria del Pi i un projecte de Seminari Conciliar	135

COL·LECCIONS, TRESORS I PATRIMONI

MIREIA FREIXA, Símbol i ideologia al Paraninfo de la Universitat de Barcelona ...	153
SERGIO FUENTES MILÀ, Els observatoris de la Societat Astronòmica de Barcelona, per Domènech i Estapà (1910-1919).....	173
IDA MAURO, Pintura barroca napolitana en les col·leccions de la Universitat de Barcelona.....	193

NÚRIA GIL FARRÉ, SÍLVIA CAÑELLAS, Elias Rogent i Claudio Lorenzale, promotors de l'art del vitrall a Catalunya.....	215
MARINA RUIZ FARGAS (amb la col·laboració de Neus Verger Arce), Dels convents a l'acadèmia: els orígens de la biblioteca de la Universitat de Barcelona (1835-1881).....	229
DANIEL GIL SOLÉS, IMMA GUZMÁN FERNÁNDEZ, HELENA FÀBREGAS REBATO, La Biblioteca Pública Episcopal del Seminari a principis del segle xx	245

LA RESTAURACIÓ DEL PASSAT I LES SEVES IDENTITATS

CONCEPCIÓ PEIG GINABREDA, Elias Rogent i el seu perfil d'arquitecte restaurador	259
DESIRÉE GARCÍA PAREDES, Criterios de intervención utilizados por Elias Rogent para Santa María del Mar a mediados del siglo XIX	285
IVÁN SÁNCHEZ-MORENO, ALBA VILARDELL SANTIAGO, EDUARD PUJOL AUBIA, JAUME CASTAÑÉ MESTRES, ALICIA FERNÁNDEZ MARTÍNEZ, Les runes del somni. L'església de l'Hospital Mental de la Santa Creu (Barcelona): una autoria confusa.....	307
GUILLEM TARRAGÓ VALVERDE, La vinculació de la teoria i la historiografia artístiques d'Elias Rogent amb el natzarenisme	327
RAQUEL LACUESTA, L'escola d'Elias Rogent.....	339

FONTS DOCUMENTALS

Crèdits fotogràfics.....	353
Arxius i centres.....	355
Bibliografia.....	357

PÒRTIC

Salutació

L'any 2017 la Universitat de Barcelona celebrà els 180 anys de la seva restauració a la Ciutat Comtal, després de l'exili a Cervera iniciat a conseqüència del trist desenllaç de la Guerra de Successió. Tot i que es tractà d'un retorn desitjat pels barcelonins, el trasllat fou un procés llarg i exposat a les vicissituds històriques coetànies. Mentre el país començava a cloure les portes a l'Antic Règim, l'any 1837 Barcelona recuperava les seves facultats, i cinc anys després culminava la restauració amb el tancament definitiu de l'establiment de Cervera. Un cop retornats a la ciutat, els estudis s'instal·laren a l'antic convent dels carmelites calçats fins que el rector Víctor Arnau (1857-1864) plantejà seriosament la necessitat d'erigir un nou edifici, que inicialment es volia situar als terrenys de l'antic convent del Carme però que a la fi fou emplaçat ja dins del nou Eixample i el projecte del qual va ser adjudicat oficialment el 24 d'agost de 1859 a l'arquitecte Elias Rogent i Amat.

Rogent és justament considerat el pare de l'arquitectura catalana moderna. La seva posició com a primer director de l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona, emplaçada en el nostre Edifici Històric, el convertí en una figura vertebradora que uneix les diverses generacions d'arquitectes sorgides entre el Romanticisme, la Renaixença i el Modernisme. Dins la seva llarga trajectòria professional, destacaren les grans obres públiques civils i religioses, però també els nombrosos encàrrecs d'habitatges particulars que configuraren la imatge de la Barcelona moderna i materialitzaren el primer Eixample. Així mateix, la seva activitat com a restaurador contribuï a la recuperació d'alguns dels principals monuments medievals de Catalunya, testimoni del nostre passat i orgull del nostre present.

El nom d'Elias Rogent estarà sempre lligat a la Universitat i a Barcelona, i la promoció d'activitats científiques i de difusió a l'entorn de la seva obra revertirà necessàriament en benefici d'un millor coneixement de la nostra pròpia història. Per aquest motiu, durant els passats dies 6 i 7 de juny de 2017 tingueren lloc les jornades d'estudi «Elias Rogent i Barcelona: arquitectura, patrimoni i restauració», organitzades per la Universitat de Barcelona i el Seminari Conciliar de Barcelona, amb el suport de la Diputació de Barcelona. Les jornades van rebre

l'aval d'un comitè científic integrat per membres de reconeguda trajectòria professional i acadèmica en els camps de l'art, l'arquitectura, el patrimoni i la restauració. Així mateix, les diverses taules de treball abraçaren un conjunt de participants ben divers, amb ponències i comunicacions impartides per investigadors novells i consolidats. A tots ells, cal agrair-los la seva col·laboració desinteressada i subratllar-ne la pluralitat, ja que en molts casos representen algunes de les principals entitats culturals del país, com ara el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi, el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya, la Universitat Politècnica de Catalunya, la Universitat Internacional de Catalunya, l'Ateneu Universitari Sant Pacià o la Biblioteca Pública Episcopal de Barcelona.

En el treball que avui presentem es recullen les idees principals sorgides d'aquella trobada, un conjunt d'aportacions riques i variades, moltes de les quals afronten aspectes inèdits o poc coneguts fins al moment. En conseqüència, l'objectiu principal de la publicació vol ser la divulgació d'aquestes noves recerques al voltant de la figura de Rogent, així com dels seus vincles amb la ciutat, a través de dos conjunts patrimonials d'excepció: l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona i el Seminari Conciliar de Barcelona.

JOAN ELIAS
Rector de la Universitat de Barcelona

Redescobrint Elias Rogent

Coincidint amb el 135è aniversari de la inauguració del Seminari Conciliar de Barcelona el 1882, s'han celebrat les jornades d'estudi al voltant d'Elias Rogent, l'arquitecte de l'edifici actual d'aquest Seminari, situat al número 231 del carrer de la Diputació, just darrere d'una altra obra cabdal seva: la seu històrica de la Universitat de Barcelona.

Aquestes jornades han permès recuperar i redescobrir una figura barcelonina molt important al seu temps en el camp arquitectònic, en recullen els fruits i donen perdurabilitat a la tasca d'aquells dies. L'anàlisi acurada de l'obra d'Elias Rogent aconsegueix posar en valor tot un seguit de plantejaments seus que transcendeixen el seu temps i arriben fins al nostre.

Han estat unes jornades que han organitzat en estreta col·laboració la Universitat de Barcelona i el Seminari Conciliar de Barcelona, amb la participació d'un equip científic excel·lent al qual cal agrair tota la seva contribució. També cal assenyalar l'aportació de la Diputació de Barcelona, ben important igualment. L'interès dels participants ha fet que les jornades s'hagin viscut amb molta intensitat i que augurin treballs successius que eixamplin encara més el coneixement d'Elias Rogent i permetin poder aprofitar més les seves aportacions. És l'esperança d'un fruit encara més gran d'aquestes jornades.

JOSEP MARIA TURULL
Rector del Seminari Conciliar
de Barcelona

Elias Rogent, gran arquitecte de Barcelona

Com a president de l'Àrea de Cultura, Educació i Esports de la Diputació de Barcelona, vull celebrar la publicació d'aquesta obra que recull les jornades d'estudi «Elias Rogent i Barcelona: arquitectura, patrimoni i restauració», que han tingut com a objectiu aprofundir en el llegat d'aquest arquitecte, historiador i restaurador en el context de la Barcelona del segle XIX.

Aquesta publicació és, sens dubte, un colofó excel·lent a les taules, conferències, visites i activitats complementàries de les jornades, que han servit per homenatjar un dels grans renovadors de l'arquitectura del segle XVIII a casa nostra. Un català exemplar que va tenir la voluntat de fer de la ciutat un espai més bell i habitable, i la influència del qual ha deixat la seva empremta fins als nostres dies.

Malgrat que avui Barcelona és un referent mundial per la seva arquitectura, a la primera meitat del segle XIX no era considerada una població especialment rellevant en aquest àmbit. Així, els arquitectes que van despertar el seu catalanisme amb la Renaixença cultural es van proposar convertir la capital de Catalunya en una ciutat monumental.

Rogent va ser un home innovador que experimentava amb noves tècniques i es va obrir sempre a la influència dels corrents europeus d'avantguarda de l'època; en realitat, fou un dels principals introductors dels estils historicistes al nostre país. Prova d'aquesta conjugació de modernitat i tradició són dues de les seves obres principals: la presó de Mataró, primera de l'Estat espanyol de sistema panòptic, i el majestuós edifici de la Universitat de Barcelona. Sense oblidar el Seminari Conciliar i les restauracions dels monestirs de Ripoll i Sant Cugat.

Però el que distingeix una gran personalitat no és tan sols el fet de tenir talent, sinó també saber-lo reconèixer i potenciar-lo en els altres. Que Rogent era un humà d'aquesta mena ho testimonia la cèlebre anècdota de quan era director de l'Escola d'Arquitectura de la Universitat de Barcelona i lliurà el títol al jove Antoni Gaudí, alumne seu, tot dient-li: «Hem donat el títol a un boig o a un geni, el temps ho dirà».

Des de la Diputació de Barcelona estem convençuts que gràcies a aquestes jornades, que han servit per divulgar la seva vida i el seu llegat —i la pu-

blicació de les principals aportacions que va dur a terme—, la figura d'Elias Rogent i Amat i les seves obres, patrimoni excepcional de Barcelona, la seva ciutat, tindran el reconeixement i la visualització internacional que es mereixen.

MARTÍ PUJOL
Vicepresident tercer
de la Diputació de Barcelona

El llegat d'Elias Rogent a la Universitat de Barcelona. La preservació de l'Edifici Històric

Els dies 6 i 7 de juny de 2017 es van celebrar les jornades d'estudi «Elias Rogent i Barcelona: arquitectura, patrimoni i restauració», que van tenir com a objectiu aprofundir en el llegat d'aquest arquitecte i com a fil conductor dos conjunts fonamentals en la seva obra: l'Edifici Històric de la Universitat de Barcelona i el Seminari Conciliar.

L'espai que, amb gran amabilitat, m'han ofert els organitzadors d'aquestes jornades, el voldria dedicar precisament al llegat d'Elias Rogent a la Universitat de Barcelona, el seu Edifici Històric, i voldria apuntar alguna proposta de futur que n'asseguri la pervivència.

D'ençà de la seva construcció, Universitat i Edifici Històric han estat sinònims. La funció representativa —seu d'òrgans de govern i col·legiats—, educativa i de recerca —amb dues facultats i els departaments respectius, grups de recerca i unitats com ara el CRAI—, a més de difusió i transferència, conviu amb espais de trobada i de confluència permanent, amb activitats de caràcter cultural, social o polític. El seu recinte no ha estat mai aliè a cap esdeveniment important de la nostra història recent. La seva vida, el seu gaudi o la seva percepció en fan una icona, un símbol, no només per a la nostra institució, sinó també per a la ciutat de Barcelona i el país.

Els valors històrics i artístics que hi corresponen, evidents, dimanats de la seva singularitat arquitectònica i com a «exemple molt característic del procés de les arts en la segona meitat del segle XIX», li van ser reconeguts legalment l'any 1970 amb la declaració de monument historicoartístic. En l'actualitat forma part del Catàleg de Patrimoni Arquitectònic de la Generalitat de Catalunya i és considerat un bé cultural d'interès nacional, BCIN.

Una declaració que és alhora un reconeixement, però també una obligació per al seu custodi, la Universitat de Barcelona, de tutela de la unitat i d'administració d'un edifici viu, on han de coexistir les necessitats d'ús i les obligacions de preservació.

Malgrat la complexa quotidianitat d'un conjunt patrimonial com aquest, que inclou tant la part arquitectònica com el jardí històric Ferran Soldevila que l'envolta, no s'ha obviat mai una programada difusió dels seus valors patrimo-

nials, i les visites comentades i virtuals, diverses publicacions i aquestes jornades, amb l'obra d'Elias Rogent com a protagonista, en són exemples a destacar.

Tanmateix, hem d'assenyalar que antigues remodelacions sofertes per l'edifici i obres no gaire allunyades en el temps, n'han fet patir innecessàriament la integritat física i minvar els valors, tangibles i intangibles. Errors del passat que poden ser riscos de futur si persisteixen els procediments i els criteris que han estat causa del seu empobriment patrimonial. Perills que ens obliguen a refermar i reforçar els seus valors, i a proposar fórmules per garantir-los.

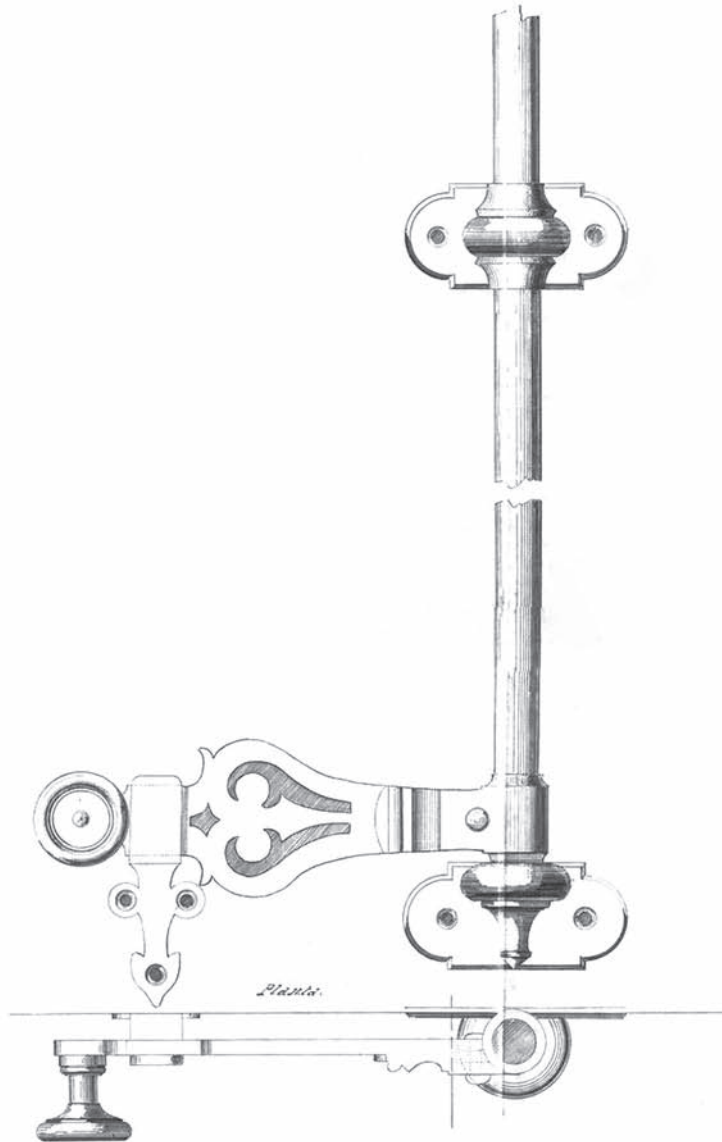
La societat ens interpel·la i demana d'aquest edifici emblemàtic una posada al dia, una adaptació a necessitats noves i indefugibles. La seva història, preservada, ha de conciliar com a mínim dos objectius inajornables: accessibilitat i sostenibilitat. Una adaptació al gaudi i l'ús universal de les persones, sense distinció ni limitació. I l'exigència del confort climàtic, entre d'altres, del consum responsable d'energia i de la reducció d'emissions, reclama un projecte de sostenibilitat.

Reptes d'adaptació sense perdre res. Sense desvirtuar res, amb criteris, pautes, programació i coordinació. L'instrument? Al nostre parer, la necessària posada en marxa d'un pla director de conservació i gestió de l'edifici i del seu jardí, per fixar-ne els valors, materials i immaterials; per diagnosticar-ne l'estat de conservació; per programar accions de preservació, rehabilitació i restauració; per aconseguir recursos que possibilitin portar a terme les propostes. I tot això, amb la coordinació de totes les persones i les unitats que, en el dia a dia, són responsables de la vitalitat d'aquest conjunt patrimonial.

En definitiva, bones pràctiques que assegurin el llegat d'Elias Rogent a la nostra institució, a la ciutat de Barcelona i al nostre país, i que ens facin mereixedors d'aquesta herència.

SALVADOR GARCÍA FORTES
Vicerector d'Arts, Cultura
i Patrimoni de la UB

INTRODUCCIÓ

La Barcelona d'Elías Rogent

Ramon Dilla Martí
Universitat de Barcelona

[...] con Rogent no llegó a Barcelona un arquitecto más, sino, antes bien, un nuevo arquitecto.¹

El 28 de febrer de 1897 Josep Roca i Roca (1848-1924) publicava a *La Vanguardia*:

Don Elías Rogent deja al morir un nombre que vivirá unido a la historia de una de las más importantes evoluciones del arte arquitectónico en Cataluña. Como arquitecto con sus obras y como profesor con sus enseñanzas, supo siempre mantenerse fiel a un mismo ideal cifrado en imprimir carácter genuino a las construcciones catalanas.²

Roca, prolífic escriptor i catalanista convençut, se sumava així als nombrosos literats que havien aixecat les plomes per homenatjar el cèlebre arquitecte Elías Rogent i Amat (1821-1897), difunt el dia 21 del mateix mes de febrer. Tot i que el breu paràgraf només és el preludi d'un article molt més extens, en ell ja s'esmenten les dues facetes de Rogent com a prestigiós docent i professional de l'edificació, que imprimiren un segell propi a les seves obres i el convertiren en una de les figures més influents de la renovació arquitectònica catalana de la segona meitat del segle XIX.

Elías Rogent gaudí de fama i reputació durant la seva vida, i els projectes de construcció i restauració que dugué a terme foren enaltits i comentats gairebé des del bastiment. En aquest sentit podem recordar el discurs inaugural de l'any acadèmic 1872, en el qual el catedràtic en dret canònic i romà Felip Vergés ja lloava el nou edifici de la Universitat dissenyat per Rogent parlant d'«un

1 FONT I CARRERAS, August (1897). *Elogio del Arquitecto y Académico D. Elías Rogent y Amat*. Barcelona: Imp. Barcelonesa. Aquest mateix any 1897 també aparegué un volum amb textos de Lluís Domènech i Montaner, dirigit per Francesc Rogent i Pedrosa (1864-1898), fill d'Elías Rogent, en el qual també s'incloué un ampli comentari de l'edifici de la Universitat: ROGENT I PEDROSA, Francisco (dir.). *Arquitectura Moderna de Barcelona*. Barcelona: Parera y Cia Editores, 1897, pàg. 21-29.

2 ROCA I ROCA, Josep (1897). *La Vanguardia*, 28-II-1897, pàg. 1.

establecimiento artísticamente ordenado y sabiamente administrado».³ Així mateix, al traspàs de l'arquitecte ja aparegué el primer estudi de la seva obra en l'*Elogio* llegit pel seu deixeble predilecte, August Font i Carreras (1846-1924), el 30 de desembre de 1897 davant l'Acadèmia Provincial de Belles Arts de Barcelona.⁴ De fet, foren els professionals de l'arquitectura de Barcelona els que es dedicaren amb més èmfasi als estudis al voltant del periple vital i la producció de Rogent des de l'aparició de la seva primera biografia completa en el volum de la Galeria de Arquitectos Ilustres, publicada per Bonaventura Bassegoda Amigó l'any 1929.⁵ A aquest seguiren les aportacions d'Adolf Florensa, Bonaventura Bassegoda Musté i Oriol Bohigas, en les quals emergiren les facetes de Rogent com a arquitecte, restaurador i docent de prestigi, i en les quals l'interès dels autors se centrà sobretot en l'anàlisi estilística i la vessant més «medievalista» de la seva producció.⁶ Un gir ben destacable arribà de la mà de Pere Hereu, els estudis del qual submergiren profundament l'obra de l'arquitecte barceloní en el seu propi ambient cultural i artístic. Així, se'n revelaren alguns aspectes ineludibles com les lliçons de teoria arquitectònica o els nombrosos viatges efectuats per Europa, els quals van ser fonamentals per a la seva formació i també influïren a tota una generació d'arquitectes sorgida de les seves aules.⁷

En aquest volum proposem un nou acostament a la figura de Rogent a través de dues obres fonamentals dins de la seva trajectòria: els edificis de la Universitat Literària i del Seminari Conciliar de Barcelona. Pel seu carisma i importància simbòlica dins la Ciutat Comtal, ambdues construccions han estat objecte de nombrosos estudis. Entre d'altres, podem esmentar els treballs de Joan Bada i Enric Subirà en el cas del Seminari,⁸ i també els d'Ale-

3 VERGÉS I PERMANYER, Felip (1872). *Discurso inaugural que en la solemne apertura del curso académico de 1872 á 1873 leyó ante el claustro de la Universidad de Barcelona el Dr. D. Felipe Vergés*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Tomás Gorchs, pàg. 18.

4 FONT. *Elogio del Arquitecto*.

5 BASSEGODA I AMIGÓ, Bonaventura (1929). *El Arquitecto Elías Rogent*. Barcelona: Asociación de Arquitectos de Cataluña.

6 FLORENSA I FERRER, Adolf (1950). «Un Arquitecto catalán medievalista: Elías Rogent». *Revista Nacional de Arquitectura*, any x, núm. 99, pàg. 139-142; BASSEGODA I MUSTÉ, Bonaventura (1958). *Elías Rogent: nuestro primer director*. Barcelona: Càtedra Gaudí; BOHIGAS, Oriol (1961). «Diez siglos de Arquitectura Románica Catalana». *Destino*, núm. 1260, pàg. 57.

7 HEREU I PAYET, Pere (1980). *Vers una arquitectura nacional: Teoria i història de l'arquitectura a les lliçons d'Elies Rogent*. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Politècnica de Catalunya, Departament de Composició Arquitectònica; HEREU I PAYET, Pere (ed.) (1990). *Elies Rogent i Amat: memòries, viatges i lliçons*. Barcelona: Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Barcelona.

8 BADA, Joan (1983). *El Seminari Conciliar de Barcelona (1868-1982)*. Barcelona: Seminari Conciliar de Barcelona; SUBIRÀ, Enric (1993). *El Seminari de Barcelona (1593-1917)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

xandre Cirici, Frederic Vilà Tornos i Montserrat Fullola per a l'edifici de la Universitat.⁹

En aquestes publicacions, l'erecció d'ambdós edificis ha quedat profundament immersa en les vicissituds de caràcter polític, històric i social que han envoltat la pròpia història de les institucions que acullen. Ara bé, molt més minses són les aportacions que han abordat les intervencions en aquests edificis posteriors al seu bastiment, tant si es conserven com si no, així com la seva vessant més patrimonial. Notables excepcions són tant el catàleg de pintures de la Universitat de Barcelona, elaborat per Santiago Alcolea amb la col·laboració d'Isabel Coll i Joaquim Garriga, com les diverses trobades científiques organitzades amb motiu del 150è aniversari de la restauració de la Universitat a Barcelona, entre les quals destaca el I Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona i, especialment, la publicació del llibre *Elias Rogent i la Universitat de Barcelona*, on s'aplegaren estudis fonamentals de la mà de Jordi Rogent, Francesc Fontbona, Ignasi de Solà-Morales, Joan Ramon Triadó o el mateix Pere Hereu.¹⁰

Trenta anys després, els dies 6 i 7 de juny de 2017, les jornades «Elias Rogent i Barcelona: arquitectura, patrimoni i restauració» donaren la paraula a acadèmics i professionals interessats en l'obra de Rogent. La qualitat i l'interès dels treballs presentats justificaren sobradament la necessitat de la publicació que presentem, en la qual es proposa una nova anàlisi àmplia i transversal dels edificis de la Universitat i del Seminari Conciliar de Barcelona. Aquests han estat abordats des de les vessants més diverses: l'arquitectura, el disseny, l'art, la historiografia, la restauració, l'urbanisme, etc., per tal de fer palesa la seva importància com a conjunts patrimonials i simbòlics profundament immersos en el teixit històric, polític, social i cultural de Barcelona. Per tal d'estructurar la

9 TERMES, Josep; CIRICI, Alexandre; ALCOLEA, Santiago (1971). *La Universidad de Barcelona: estudio histórico artístico*. Barcelona: Indústries Gráficas Francisco Casamajó; VILÀ I TORNOS, Frederic (1990). «L'edifici vuitcentista de la Universitat de Barcelona, una incidència en la dinàmica cultural del moment». A: *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona, pàg. 733-737. FULLOLA, Montserrat (2014). *Breu història de la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona. Altres publicacions fonamentals sobre la història de la Universitat de Barcelona, en les quals també s'exposa la història del bastiment de l'edifici són: CASASSAS YMBERT, Jordi; GRACIA ALONSO, FRANCISCO; FULLOLA PERICOT, Josep Maria (coords.) (2008). *La Universitat de Barcelona: Libertas perfundet omnia luce: 1450*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona; TERMES, Josep *et al.* (1991). *La Universitat de Barcelona*. Barcelona: Universitat de Barcelona / Ajuntament de Barcelona.

10 ALCOLEA, Santiago (1980). *Pinturas de la Universidad de Barcelona: catálogo*. Barcelona: Edicions Universitat de Barcelona; *Elias Rogent i la Universitat de Barcelona* (1988). Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Política Territorial i Obres Públiques, Direcció General d'Arquitectura i Habitatge / Universitat de Barcelona; *Història de la Universitat de Barcelona. I Simposium 1988*. Barcelona: Publicacions Universitat de Barcelona.